

УДК 635.976.871(09)

О.Л. РУБЦОВА

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

РІД ROSA L. У ГЕРБАРІЇ НБС ІМ. М.М. ГРИШКА НАН УКРАЇНИ

Представлено результати аналізу колекції зразків роду Rosa L., що зберігаються в гербарії НБС ім. М.М. Гришка НАН України. Розглядається історія створення колекції, її склад і сучасний стан.

Гербарії є цінним матеріалом для досліджень з таксономії, морфології, анатомії та фенології рослин. Крім того, вони мають велике значення як довідковий матеріал. Вивчення гербаріїв дає можливість прослідити історію створення колекцій та їхній склад, визначити внесок окремих дослідників у вивчення флори певних регіонів і створення гербарію. На основі даних, отриманих при аналізі гербаріїв, можна намітити перспективи подальших флористичних досліджень.

Гербарій НБС ім. М.М. Гришка НАН України (КВНА) є одним з найбільших в Україні. Заснований він у 1948 р. С.С. Харкевичем. Перші дані про фонди гербарію були опубліковані також ним [7]. З пізніших публікацій можна виділити праці С.С. Харкевича [8], І.І. Мороз [5], В.І. Мельника [4], В.І. Мельника, О.П. Ісайкіної [3]. Ці статті переважно стосуються гербарію в цілому. Серед них слід відмітити публікацію О.П. Ісайкіної, яка присвячена колекції родини Orchidaceae [2].

За даними В.І. Мельника та О.П. Ісайкіної [3], у фондах гербарію НБС НАН України нараховується близько 10 000 видів, 1600 родів, 180 родин загальною кількістю 140 000 гербарних зразків.

Нами була проаналізована гербарна колекція роду Rosa L. Ми встановили, що основою колекції стали збори С.С. Харкевича у Закарпатській (1946–1947 рр.), Чернігівській (1947) та Київській (1947) областях, а також його кавказькі збори (1949–1950 рр.).

Рід Rosa представлений у гербарії 163 видами. Гербарні збори зберігаються в картонних папках 29/34–29/42. Кількість аркушів – 881, з них 301 аркуш зібрано співробітниками саду, решта отримана в дар або за обміном.

Переважно це зразки, які зібрані у природних умовах, і лише 48 аркушів (16%) – на ботаніко-географічних ділянках НБС ім. М.М. Гришка НАН України. Періоди найінтенсивнішої гербаризації: 1946–1952, 1959–1960, 1968–1969, 1977–1979 рр.

Найчисленніші збори зробили колектори: С.С. Харкевич – 91 аркуш, І.І. Мороз – 63, Й.Й. Сікура – 21, О.В. Плетеньов – 18 аркушів (табл. 1). Слід зазначити, що С.С. Харкевич взагалі був дуже активним колектором гербарних зразків. За 45 років наукової діяльності Сігізмунд Семенович зібрав особисто та з допомогою польових загонів, якими він керував, під час відряджень, відпусток і у закордонних подорожах близько 200 тис. аркушів гербарію [1]. Й.Й. Сікура згадує, що С.С. Харкевич був найефективнішим колектором гербарію, який він сам і заснував: "Куди б він не

Таблиця 1. Кількість аркушів зразків роду *Rosa L.*, зібраних різними колекторами

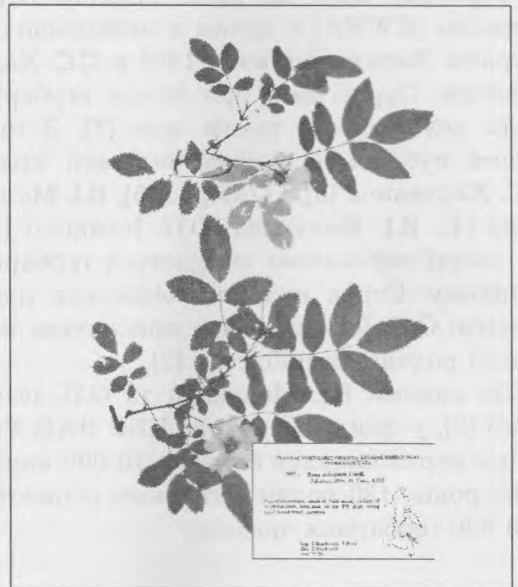
№ пор.	Прізвище колектора	Роки збору	Кількість аркушів, шт.
1	Н.Є. Антонюк	1976, 1977, 1978	6
2	Г.М. Веренко	1965	3
3	Н. Глагольєва	1959	5
4	А.А. Гладишев	1960	6
5	Л.Ф. Голишева	1987	2
6	Р.В. Граховецька	1956	3
7	А.І. Деріпова	1973, 1973	5
8	А.Є. Кожевніков	1981	1
9	В.Г. Козін	1980	2
10	О.П. Кризь	1966	1
11	Л. Крюкова	1959	2
12	В.І. Мельник	1988	1
13	І.І. Мороз	1964, 1968, 1969, 1976, 1977, 1978, 1980	63
14	І.І. Мороз, Н.В. Конюшевська	1978	5
15	А.Я. Осташевський	1983	1
16	Н.Й. Пендус	1977	6
17	Н.Й. Пендус, О.О. Пироженко	1976, 1977	5
18	О.О. Пироженко	1963, 1967	13
19	О.В. Плетеньов	1959, 1960	18
20	Н. Пробатова	1970, 1972	2
21	Реган	1974	2
22	Й.Й. Сікура	1960, 1961, 1965, 1969, 1970, 1979, 1983	21
23	Й.Й. Сікура, Н.Є. Антонюк	1979, 1980	8
24	Л.С. Скворцова	1983	2
25	О.Ф. Токарський	1960, 1961, 1964	10
26	С.С. Харкевич	1946, 1947, 1949, 1950, 1952, 1957, 1958, 1959, 1964, 1965, 1968, 1969, 1972, 1975, 1978, 1979	91
27	С.С. Харкевич, Т.Г. Буч	1979, 1987, 1990, 1995, 1997	7
28	С.С. Харкевич, В.А. Нечитайло	1965	2
29	Т.І. Чепинога	1960	2
30	В.І. Чопик	1964, 1966	4
31	Чорней	1992	1
32	О. Шкитова	1979	1
	Усього		301

поїхав, завжди привозив гербарні зразки” [9].

С.С. Харкевич продовжував надсилати гербарні зразки до НБС і після того, як він у 1973 р. перейшов на роботу до Біолого-грунтового інституту Далекосхідного відділення РАН. Його далекосхідна колекція зразків представників роду *Rosa L.* вирізняється дуже гарним оформленням. На етикетках є карти місцевості з позначенням місця збору зразка (див. рисунок).

Збирання матеріалу для гербарію НБС у природних умовах відбувалось переважно під час експедицій, завданням яких було збирання насіння і заготівля вихідного посадкового матеріалу для створення відповідних ділянок. Гербарій збирався з метою наукової документації насіння і посадкового матеріалу [8].

Географія зборів представників роду *Rosa L.* досить різноманітна. Насамперед це 15 з 25 областей України. Усього на території України зібрано 134 аркуші. Найбільше зборів на території України зроблено

Гербарний аркуш з колекції С.С. Харкевича

І.І. Мороз (61 аркуш) та С.С. Харкевичем (26 аркушів). Ці збори припадають головним чином на західну Україну (табл. 2).

Велику цінність мають зразки, які характеризують родофлору окремих заповідних територій України:

1. Чорноморський біосферний заповідник Херсонської обл. (збори Л.Ф. Голишевої, 1987 р. – 2 арк.).
2. Михайлівська цілина Сумської обл. (збори С.С. Маркевича, 1952 р. – 1 арк.).
3. Кримський природний заповідник (збори С.С. Харкевича – 2 арк.).

У гербарії зберігаються також зразки шипшин, які ростуть у дендропарках:

1. Дендрозаповідник "Софіївка" Черкаської обл. (збори Г.Г. Тулупія, В.В. Мітіна – 18 арк.).
2. Дендропарк "Тростянець" Чернігівської обл. (збори Юрченко – 18 арк.).

3. Дендропарк "Устимівка" Полтавської обл. (збори Т.І. Чепиноги – 2 арк.).

С.С. Харкевич зазначав необхідність створення гербарію рослин, що вирощуються. Він вважав, що це необхідно для їх точного визначення, вивчення характеру та масштабів морфологічної мінливості в культурі, наукової документації колекцій [8]. На ботаніко-географічних ділянках відділу природної флори НБС ім. М.М. Гришка НАН України представлено великий видовий склад рослин. З цих ділянок також проводилося збирання зразків представників роду *Rosa* для гербарію з метою наукової документації роботи і підтвердження даних періодичних інвентаризацій.

У колекції гербарію є види роду *Rosa L.* з експозицій відділу природної флори НБС НАН України:

1. Ділянка "Далекий Схід" (збори О.В. Плетеньова, 1959, 1960 рр. – 12 арк.; Н.Й. Пендус, О.О. Пироженко, 1967–1977 рр. – 16 арк.).

Таблиця 2. Кількість аркушів зразків роду *Rosa L.*, зібраних колекторами на території України, шт.

Колектор	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	Усього
І.І. Мороз			24	2	22	7	2				2		2			61
Н.Є. Антонюк									5				9			14
Й.Й. Сікура, Н.Є. Антонюк	1															1
С.С. Харкевич		14				2	4	1							5	26
В.Г. Козін		2														2
В.І. Чопик		4														4
Л.Ф. Голишева												2				2
Н. Глаголева															5	5
Л. Крюкова															2	2
Й.Й. Сікура															3	3
Л.С. Скворцова															1	1
А.І. Деріпова														5		5
Чорней				1												1
О.П. Крись				1												1
І.І. Мороз, Н.В. Конюшевська										5						5
В.І. Мельник		1														1
Усього	1	21	24	4	22	9	6	1	5	5	2	2	11	5	16	134

Умовні позначення: 1 – Львівська обл.; 2 – Закарпатська; 3 – Тернопільська; 4 – Чернівецька; 5 – Хмельницька; 6 – Київська; 7 – Чернігівська; 8 – Сумська; 9 – Черкаська; 10 – Кіровоградська; 11 – Харківська; 12 – Херсонська; 13 – Донецька; 14 – Луганська; 15 – АР Крим.

2. Ділянка "Середня Азія" (збори Й.Й. Сікури 1960, 1969 рр. – 11 арк.).

3. Ділянка "Ліси рівнинної частини України" (збори Н.Є. Антонюк – 2 арк.; О.Ф. Токарського, 1960 р. – 2 арк.; Гладішева, 1960, 1977 рр. – 5 арк.).

43 українські види становлять 26,4% зборів [6].

Крім того, у гербарії зберігаються й інші колекції: з Далекого Сходу (С.С. Харкевич, Т.О. Шкитова, О.О. Пироженко, Реган, Пробатова, А.Є. Кожевников), Алтайського краю (О.Ф. Токарський), Середньої Азії (Й.Й. Сікура), Кавказу (С.С. Харкевич, Р.В. Граховецька), Молдавії (Й.Й. Сікура), Сибіру (С.С. Харкевич), Комі АССР (С.С. Харкевич, В.А. Нечитайло).

Не завжди колектори самі визначали рослини, які вони зібрали. Так, деякі збори О.Ф. Токарського та О.О. Пироженка визначені О.І. Соколовським, Р.В. Граховецької – С.С. Харкевичем, Г.М. Веренко – В.І. Чопиком.

Представляють інтерес гербарні зразки, отримані в дар або за обміном з інших установ: Ботанічного інституту ім. В.Л. Комарова, Біолого-грунтового інституту Далекосхідного наукового центру РАН, Гербарію ім. П.Н. Крилова Томського університету, Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, Гербарію Львівського державного університету ім. І. Франка.

Гербарій широко використовується співробітниками саду та інших ботанічних установ у науково-дослідній роботі. Дані аналізу гербарної колекції роду *Rosa* є цінним матеріалом для встановлення перспектив подальшої роботи флористів. Колекції, зібрані у різних куточках земної кулі як видатними вченими, так і простими колекторами, є вагомою частиною міжнародного наукового надбання і, безумовно, мають наукову та історичну цінність.

1. Баркалов И.Ю., Кожевников А.Е., Крись О.П., Мороз И.И. Сигизмунд Семенович Харкевич // Ботан. журн. – 1991. – 76, № 4. – С. 626–630.

2. Исайкина А.П., Кулик Н.В. Орхидные гербария Центрального ботанического сада им. Н.Н. Гришко НАН Украины // Охорона і культивування орхидей. Матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, вересень 1999 р.) – К.: Наук. думка, 1999. – С. 56–57.

3. Мельник В.И., Исайкина А.П. 50 лет гербария Центрального ботанического сада НАН Украины // Гербарный пресс: информационный бюллетень. – 1998. – № 3. – С. 5.

4. Мельник В.И. Гербарий ЦБС им. М.М. Гришка НАН Украины (КВНА) // Гербарії України. – К.: Ін-т ботаніки ім. М.Г. Холодного, 1995. – С. 53–54.

5. Мороз И.И. Справочный гербарий ЦРБС и его коллекции // Интродукция и акклиматизация растений – 1986. – № 6. – С. 13–17.

6. *Определитель* высших растений Украины. – К.: Наук. думка. – 1987. – 548 с.

7. Харкевич С.С. Сучасний стан та завдання розвитку гербарної справи в системі ботанічних садів України і Молдавії // Інтродукція та акліматизація рослин на Україні. – 1971. – Вип. 5. – С. 207–212.

8. Харкевич С.С. Гербарий ЦБС АН УССР в Киеве // Ботан. журн. – 1973. – № 11. – С. 1680–1683.

9. Харкевич С.С.: Воспоминания современников. – Владивосток: Дальнаука, 2000. – 180 с.

Рекомендував до друку В.І. Мельник

Е.Л. Рубцова

Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко НАН Украины, Украина, г. Киев

РОД *ROSA* L. В ГЕРБАРИИ НБС им. Н.Н. ГРИШКО НАН УКРАИНЫ

Представлены результаты анализа коллекции образцов рода *Rosa* L., которые сохраняются в гербарии НБС им. Н.Н. Гришко НАН Украины. Рассматриваются история создания коллекции, ее состав и современное состояние.

O.L. Rubtsova

M.M. Grishko National Botanical Gardens, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Kyiv

THE GENUS *ROSA* L. IN HERBARIUM OF M.M. GRISHKO NATIONAL BOTANICAL GARDENS OF THE NAS OF UKRAINE

The results of examination of specimens of the genus *Rosa* L. of M.M. Grishko National Botanical Gardens herbarium collection are presented. History of collection, its structure and modern state are examined.